

ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi

US's Attempt to Feature 1974 Cyprus Crisis Instead of Poppy Issue Regarding Embargo Decision on Turkey

Macide BAŞLAMİŞLİ*

Öz

Anadolu'da binlerce yıldır ekimi yapılan haşhaşın yasaklanması kararı, Türk kamuoyunda sosyo-ekonomik anlamda büyük bir rahatsızlık yaratmış ve söz konusu yasak 1 Temmuz 1974'te kaldırılmıştır. Bu karar, ABD'de büyük bir öfke ve hayal kırıklığı yaratmıştır. ABD, kararın geri alınmasına yönelik yeni bir baskı politikası uygulamaya çalışmışsa da, dönemin Türk hükümeti geri adım atmamıştır. Bunun üzerine ABD, Kongre'nin öncülüğünde Türkiye'ye karşı askeri ve ekonomik bir ambargo girişimi başlatmıştır. Ancak ABD yönetimi, söz konusu ambargonun Türk kamuoyundaki ABD karşıtı çevreleri güçlendirebileceği gerekçesiyle bu girişime, daha ihtiyatlı yaklaşmıştır. Türkiye ile ABD arasında haşhaş gerginliği sürerken, 15 Temmuz 1974'te Yunan cuntası, Kıbrıs'ta bir darbe gerçekleştirmiştir. Söz konusu darbeyi Enosis'e yönelik bir adım olarak gören Türkiye, derhal harekete geçerek, iki askeri harekâtla karşılık vermiştir. Bu süreçte ABD yönetimi, Kıbrıs politikasında kendisine yönelen iç kamuoyunun ve Avrupalı müttefiklerinin yoğun eleştirilerinin de etkisiyle, Kıbrıs krizini bir fırsat olarak görmüş ve Türkiye'ye yönelik ambargo kararının haşhaş yerine bu sebebe bağlanmasını daha uygun bulmuştur. Böylece hem Kıbrıs konusunda Yunan ve ABD kamuoyunu yumuşatacak hem de Türkiye'den gelebilecek olası tepkileri sınırlandırıp, haşhaş ekimi kararının cezasını kesebilecekti. Bu çalışmada Türkiye'ye karşı uygulanan 1975 tarihli ambargonun asıl sebebinin haşhaş ekimi yasağının kaldırılması kararı olmasına rağmen, bunun yerine ABD yönetimince 1974 Kıbrıs krizinin ön plana çıkarılışı ve bu yöndeki girişimleri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: ABD, Türkiye, Ambargo, Haşhaş, Kıbrıs.

Abstract

The decree to ban poppy, which has been cultivated in Anatolia for thousands of years, caused a great disturbance in the Turkish public opinion. On July 1, 1974, the ban was canceled by the Turkish government. The decree caused great displeasure and disappointment in the USA. Although the United States tried to implement a new policy of repression for the reversal of the decision, the Turkish government did not back down. On top of that initiative it has launched a military and economic embargo against Turkey under the leadership of the US Congress. However, the US administration approached this option more cautiously on the grounds that the embargo would strengthen the anti-US groups in the Turkish public opinion. While the poppy tension continued, the Greek junta carried out a coup in Cyprus on July 15, 1974. Turkey, has been interpreted this coup as a step towards Enosis and responded to the two military operations. The US administration, by interpreting the Cyprus crisis as an opportunity, rather than popping the embargo decree, Turkey has found it more appropriate for the binding of these reasons. In this way both to calm the Greek public about Cyprus, as well as possible reactions from Turkey could take retribution the decree of poppy. In this study, although the main reason for the embargo against Turkey being the abolition of the ban on poppy cultivation to be at the forefront of the 1974 Cyprus crisis was investigated by the United States. In this study, although the abolition of the ban on poppy cultivation the main reason for the embargo to Turkey, instead of this reason featuring the Cyprus crisis by the US was investigated.

Key words: US, Turkey, Embargo, Poppy, Cyprus.

Giriş

ABD'nin Türkiye'ye karşı 1975 tarihli ambargo kararı ve öncesinde yaşananlar, Türkiye ile ABD ilişkilerinin en bunalımlı dönemlerinden biri olarak kabul edilmiştir (Atmaca, 2011, s. 168). Türkiye'nin 1 Temmuz 1974'te haşhaş ekim yasağına son vermesi, bu sürecin en tartışmalı olayı olmuş ve ABD bu karara bir ambargo ile karşılık verebileceğini önceden ilan etmiştir (FRUS, 2009, Doc. 155, s. 2-12). Ancak tüm bu yaşananlara rağmen, Türk kamuoyunda söz konusu ambargonun, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın bir sonucu olduğuna dair genel bir kanı vardır. Bu, aslında ABD yönetimi tarafından oluşturulmuş bilinçli bir politikadır. Buna göre, ABD'nin 1974 Kıbrıs krizi sırasında takip ettiği politika ve sonrasında yaşananlar, Türkiye'ye

* Dr. macidebaslamisli80@gmail.com

yönelik 1975 tarihli ambargonun asıl sebebi olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki birçok devlet adamı ve araştırmacıya göre, Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına yönelik almış olduğu karar, ABD'li politikacılar başta olmak üzere istihbaratının da dâhil olduğu bir çıkar düzenini baltalamıştır (Milliyet, 18 Ocak 1991). Bu yüzden Türkiye'yi askeri ve ekonomik bir ambargo ile cezalandırmak istemişlerdir. Ancak dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı raporlarına göre, ambargo talebini doğrudan haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına bağlamak, Türkiye'deki milliyetçi ve ABD karşıtı çevreleri güçlendirebilirdi. Nitekim, dönemin koşullarına bakıldığında 1974 Kıbrıs krizi sonrası Atina'da ABD karşıtı hava tüm şiddetiyle sürerken, buna bir de Türkiye'nin eklenmesi, bölgedeki ABD çıkarları açısından kabul edilebilir bir durum olamazdı. Ancak bunun yerine ambargoyu doğrudan Kıbrıs kriziyle ilişkilendirmek, hem Yunanistan'daki ABD karşıtı havayı ve ABD kamuoyundaki sert eleştirileri yumuşatacak hem de Kongre'nin istediği şekilde Türkiye'ye haşhaş kararının cezası kesilebilecekti. Bunun yanı sıra, ABD yönetimi Türkiye ile mevcut ilişkileri korumak için ambargoya karşıymış gibi görünerek, Kongre ile bir danışıklı dövüş içine girmiştir. Böylece olası Türk tepkilerini, ABD Kongresine yönlendirerek azaltmayı amaçlamıştır.

Konuyla ilgili olarak hazırlanmış belge, rapor ve yazışmaların incelenmesi sonucu, ABD'nin Türkiye'ye karşı ambargo kararının 1974 Kıbrıs krizi ve sonrasında yaşananlardan ziyade Türk hükümetinin 1 Temmuz 1974 tarihli haşhaş ekimi yasağının kaldırılması kararına yönelik olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda ABD yönetiminin, ambargoyu istemediğine dair yaygın görüşün aksine, ambargo döneminin yönetimince de istenmiştir. Ancak ABD yönetimi ve Kongre üyelerinin bu hususta anlaşamadığı nokta, söz konusu ambargo kararının “Bir cezalandırma unsuru olarak mı; yoksa Kıbrıs müzakerelerinde Türkiye'den taviz koparmak için bir sopa olarak mı?” kullanılması üzerinedir.

Bu çalışma, haşhaş ekimi yasağının kaldırılması kararının ambargo sürecine ne kadar etki ettiğine ve ambargonun asıl sebebi olarak neden haşhaş yerine Kıbrıs krizinin ön plana çıkarıldığına yönelik sorulara ışık tutmayı amaçlamaktadır. Söz konusu sorulara verilecek olan cevaplar, Türk kamuoyundaki yaygın kanının aksine, ambargo kararının asıl sebebinin haşhaş kararı olduğu, ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde Türk kamuoyunun tepkilerini oldukça dikkate aldığı ve bu bağlamda ABD'nin çıkarlarını korumak için politikalarını nasıl hızlı ve esnek bir şekilde değiştirebildiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmada ABD Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Arşiv Daire Başkanlığı ve Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) arşiv belgelerinin yanı sıra konuyla ilgili yayımlanmış kitap ve makale şeklinde ikincil kaynaklar da incelenmiştir.

Haşhaş Ekimi Yasağının Kaldırılması ve ABD'nin Tepkisi

Haşhaş ekimi, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihi içinde, hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli bir yer tutmuştur. Yedi bin yıl boyunca, onlarca uygarlığa ev sahipliği yapmış olan bu coğrafyada, haşhaş ekimi hiç durmadan devam etmiştir. XIX. yüzyılda haşhaştan elde edilen ve tıp dünyasında oldukça fazla kullanılan morfinin bulunuşu ile söz konusu bitki, stratejik bir tarım ürünü haline gelmiştir. Haşhaşın Anadolu'da büyük miktarlarda üretilmesi ve bu bitkiden elde edilen maddelerin ticaretini yapanların talebinin çoğalması nedeniyle, haşhaş ihracatı da XIX. yüzyıl başından itibaren artmıştır (Erhan, 2018, s. 1-3). Afyonun bir sorun olarak ortaya çıkması da söz konusu talep ve kar artışı sebebiyle uluslararası pazarda önemli bir yer tutmasıyla başlamıştır. Ancak XX. yüzyılın başından itibaren, haşhaş kapsüllerinin çizilmesiyle elde edilen afyon ve eroinin bağımlılık başta olmak üzere birçok sağlık sorununa yol açması, ABD ve Avrupa'da hızla yaygınlaşmaya başlaması, haşhaş ekimine bir sınırlandırma getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle ABD, uyuşturucu bağımlılığının kontrolden çıktığı bir ülke olarak, bu konuda gerçekleştirilen tüm uluslararası girişimlerin öncüsü olmuştur. Bu bağlamda 1909'da ABD'nin girişimleriyle Şanghay'da bir afyon

konferansı düzenlenmiştir. 1911-14 yılları arasında Şanghay'dan sonra Lahey'de de bir dizi toplantı düzenlenmiş ancak Osmanlı Devleti haşhaşın ekonomisinin önemli bir kaynağı olduğu ve bunu kısıtlayamayacağı gerekçesiyle Şanghay ile birlikte bu toplantılara da katılmamıştır (Altan, 2019, s. 49). Bu durum, Türk-ABD ilişkilerinde haşhaş konusunda yaşanmış ilk sorun olmuştur. Böylece, 1909'da ABD'nin girişimleriyle Şanghay'da toplanan ilk afyon konferansından itibaren, haşhaş önce Osmanlı Devleti sonra da Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında bir ihtilaf konusu olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, -yeni dünya düzeninde- Cenevre'de Milletler Cemiyeti tarafından sırasıyla 1925, 1931 ve 1936'da afyon ve uyuşturucu maddelerin üretim ve ticaretinin yasaklanması konusunda, üç konferans düzenlenmiştir. Bu konferanslarda da ABD'nin en çok üzerinde durduğu ve rahatsız olduğu ülke, geniş tarım arazileri üzerindeki haşhaş ekimi nedeniyle genç Türkiye Cumhuriyeti olmuştur (Altan, 2019, s. 49-63). Türkiye'nin uyuşturucu sözleşmelerine taraf olmayı kabul ettiği 1932'den 1960'lı yıllara kadar inişli çıkışlı şekilde söz konusu ihtilaf sürmüştür.

Soğuk Savaş döneminde sıcak çatışmalar ve Vietnam Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ABD'deki mevcut uyuşturucu kullanımı sorunu ve bununla bağlantılı olarak suç oranları artmıştır. 1960'ların ikinci yarısından itibaren bazı politikacılar, ABD'deki uyuşturucu sorunu kaynağının Türkiye'de yetiştirilen haşhaş olduğu iddiasını dile getirmeye başlamışlardır. Böylece haşhaş ekimi konusu, 1970'lerin ilk yarısında Türkiye-ABD ilişkilerindeki başlıca sorunlarından biri olmuştur. Washington yönetimi, artan uyuşturucu kullanımını engelleme ve ABD kamuoyunu teskin etme amacıyla Türkiye'yi suçlamış, haşhaş ekiminin yasaklanması yönünde baskılarını arttırmıştır (Erhan ve Embel, 2015, s. 158). ABD Başkanı Richard M. Nixon, Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması talebini, 1972 seçimlerine yönelik gündemde tutarak, bir iç politika malzemesi haline getirmiştir. Nixon, Türkiye'de haşhaş ekimine getirilecek olan yasağın ABD'de büyük bir toplumsal yaraya dönüşmüş olan uyuşturucu sorununu tamamen sona erdireceğini düşünüyor ve kamuoyunun dikkatini Türkiye'ye çekmeye çalışıyordu (Başlamışlı, 2018, s. 358). Bülent Ecevit, söz konusu süreci şu şekilde anlatmıştır: "İllegal pazarlara giren haşhaş, Türkiye kaynaklı değildi. Bunu Amerikalıların bildiği de belliydi. Fakat o sırada Nixon'ın Watergate skandalı ile başı dertte idi. Ona prestij kazandırabilmek için de, Amerikalılar, bizim zavallı haşhaş ekicisi yoksul köylülerimizi buldular" (Ecevit, 1998, s. 19). Türkiye'de ise, artan ABD baskılarının bir sonucu olarak haşhaş ekiminin yasaklanması yönünde Büyük Millet Meclisi bünyesinde görüşmeler başlamıştır. Bazı milletvekilleri söz konusu yasağa karşı çıkmışlardır. CHP Adıyaman milletvekili Yusuf Ziya Yılmaz'ın haşhaşın Anadolu ile özdeşleşmiş özel bir ürün ve haşhaş ekimini yasaklamanın Hindistan'da çayı, Çin'de pirinci yasaklamakla eşdeğer olduğunu vurgulayan konuşması dikkat çekmiştir. Yılmaz'ın yanı sıra Denizli milletvekili İlhan Açıkalın ve AP milletvekili Şevki Güler de, haşhaş ekiminin yasaklanmasında ABD baskıları ve batılı ülkelerin çıkarları olduğunu savunan sayılı milletvekilinden olmuşlardır. Sadece CHP ve AP milletvekilleri değil muhafazakar kimliğiyle tanınan Ahmet Kabaklı da Türkiye'nin elindeki büyük bir fırsatı değerlendiremediğini öne sürerek, "...*Korkarım, Allahın bir nimetini, dostluk belasına ve insaniyetçilik fiyakasına bırakmış bulunuyoruz.*" tespitinde bulunmuştur (Gülen, 2019, s. 375-379). Çok olmasa da toplumun farklı kesimlerinden yükselen bu tepkilere rağmen, 12 Mart Muhtırası sonrası Nihat Erim başbakanlığında kurulan teknokrat hükümetin çıkardığı 29 Haziran 1971 tarihli bir kararname ile Türkiye'de haşhaş ekimi yasaklanmıştır (Cumhuriyet, 30 Haziran 1971).

Alınan karar sonrası, haşhaş ekimi yapan kesimler başta olmak üzere, Türkiye'de yükselen ABD ve Batı karşıtı hareketler, anti-emperyalizm söylemi çerçevesinde bu yasağı şiddetle eleştirmişlerdir (Erhan, Embel, 2015, s. 159). Buna karşılık Batı kamuoyunda, Türkiye aleyhine yoğun bir propaganda faaliyeti devam etmiştir (Bozkurt, 2018, s. 217). Alınan yasak kararına rağmen ABD, uyuşturucu sorununun asıl kaynağının Türkiye'deki haşhaş üretimi

olduğu iddiasını, her fırsatta geniş kitlelere ve beyinlere işlemekten vazgeçmemiştir. Öyle ki, Türkiye ile yaşanan haşhaş sorunu, Hollywood filmlerine bile konu olmuştur. Mario Puzo'nun “The Godfather” isimli romanından uyarlanan 1972 yapımı aynı isimli filmde, Sollozzo isimli uyuşturucu baronu karakterin lakabı “*Türk*”tür ve Türkiye'de haşhaş tarlaları, Sicilya'da da bu haşhaşı işleyen atölyeleri vardır.

Her ne kadar Erim hükümeti tarafından gizlenmeye çalışılmışsa da, Türk kamuoyu yasağın ardında ABD'nin olduğunun farkındaydı (Erhan, 2018, s. 105). ABD'nin Ankara Büyükelçisi William J. Harding, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 30 Haziran 1971 tarihli bir telgrafta yasak kararından duyduğu memnuniyeti dile getirirken, ABD'nin *önemli şahsiyetleri* tarafından yapılacak olan *Ankara'nın tarihi kararına* ilişkin tebrik açıklamalarının Türk Hükümeti'ni daha da cesaretlendireceği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur (FRUS, 2007, Vol. XXIX, Doc. 450, s. 1104). ABD, karardan son derece memnunken, Türk Hükümeti ise haşhaşın yerini alabilecek ve Türk köylüsünün ekonomik kayıplarını giderecek başka bir ürün düşünmektedir. Bu bağlamda pamuk ekimi ve keten üretimi gibi seçenekler sunulmuştur. Ancak haşhaşın afyon üretimi sebebiyle Türk ekonomisine büyük bir katkısı vardı. 1938-1971 yılları arasında Türkiye, dünya yasal afyon pazarının %50-55'ine sahipti (Kahraman, 2011, s. 29). Ayrıca, zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren Türk köylüsü için haşhaş, büyük önem taşımaktaydı. Nitekim, Anadolu'da haşhaş ekimi, sadece afyon üretimine yönelik olarak yapılmamıştır. Haşhaş ekimi yapan köylüler, ilaç sanayii dışında haşhaştan elde edilen yağ, yemeklik, tohumlarını hayvan yemi, saplarını ise, ev yapımında kerpiç olarak kullanmışlardır (Erhan, 2018, s. 10). Türk kamuoyunda köylünün menuniyetsizliği ve ekonomik sıkıntılarının yanı sıra, ABD'deki uyuşturucu sorununun kaynağı olduğu gerekçesiyle yasaklanması istenen haşhaşın aslında Batılı güçlerin ekonomik çıkarları için yasaklandığı iddiaları da gündeme gelmiştir. Türk basınında, “*ABD'nin neden kendi kaçakçılarıyla değil de Türkiye'de yapılan tarımla uğraştığı*” şeklinde tepkiler de yer almıştır. Bazı yazarlar, haşhaş yasağının ABD kamuoyunda bile tepki yarattığını belirterek, Washington Post gazetesinde Türkiye'ye yapılan baskıların yanlış bir politika olduğu şeklinde yorumlar yayımlandığını ifade etmişlerdir (Akyasan, 2010, s. 54). 12 Mart sonrası kurulan yönetimle ilgili yorumlara yer verilen bir kitapta ise, söz konusu kararın Türkiye'nin dışa bağımlılığını arttıracığına dikkat çekilerek, “*12 Mart rejiminin Amerikan baskısı ile haşhaş ekimine son verdiğini*” iddialarına yer verilmiştir (Gülen, 2019, s. 379). Haşhaş ekiminin yasaklanmasına en başından beri karşı çıkanlar, yasağın meşru pazarı başkalarına açacağını savunmuşlardı (CIA, 1974, s. 3). Bu bağlamda, ABD'nin yasaktan sonra Hindistan'ı daha fazla haşhaş ekimine teşvik etmesi bu argümanı güçlendirerek, özellikle Anadolu'da yetiştirilen haşhaşın kalitesiyle rekabet edemeyen Hindistan'daki Batı sermayeli şirketlerin çıkarlarının korunduğu gerçeğini açıkça ortaya koymuştur (Taşlıgil, Şahin, 2018, s. 185). Bunun yanı sıra haşhaş ekimi yasağı, Türkiye'yi morfin ihtiyacı için ithalat yapma durumuna getirmiştir. Üstelik dünya arzında önemli bir düşüş olduğu için morfin ithalatı pahalıya mal olmuştur. Ayrıca ABD'nin yasağın uygulanması halinde taahhüt ettiği tazminat miktarı da, Türkiye'nin zararına oranla oldukça azdı. Türk ekonomisinin zararı 100 milyon doları aşmışken, ABD'nin tazminatı, sadece 35 milyon dolardı ve ödemeler düzenli yapılmamaktaydı (Erhan, 2018: 116-118). Böyle bir ortamda Türkiye'nin yasağı devam ettirmesi anlamsızdı. 1971'den itibaren büyük partilerin milletvekilleri, haşhaş ekiminin yeniden başlatılması için düzenli olarak yasa tasarıları sunmuşlardır. Bunlar, kamuoyundaki rahatsızlığa rağmen sonuçsuz kalmıştır. Ancak 1973'e gelindiğinde seçim kampanyaları sırasında haşhaş konusu, toplumda genel anlamda fikir birliğine varılan birkaç meseleden biri olmuştur (CIA, 1974, s. 2-4). Haşhaş ekimi yapılan bölgelerdeki seçmen, seçimlerde belirleyici bir rol oynamaktaydı. Süleyman Demirel, 12 Mart Muhtırası öncesi hükümetine yapılan haşhaş ekimini yasaklama baskılarını bu seçmenleri kaybedebileceği gerekçeyle reddetmiştir (Başlamışlı, 2018, s. 360).

14 Ekim 1973 tarihli genel seçimlerden sonra CHP ile Batı karşıtı söylemleriyle öne çıkan MSP, bir koalisyon hükümeti kurdular. Her iki parti de seçim kampanyalarında iktidara geldikleri takdirde haşhaş yasağını kaldıracaklarını vurgulamışlardır (Erhan ve Embel, 2015, s. 159). ABD istihbarat raporları, söz konusu koalisyon hükümetinin ömrünün çok uzun olmayacağı yönünde öngörülere yer vermişse de (CIA, 1974, s. 2) CHP-MSP koalisyon hükümeti, Türk kamuoyunun hassasiyet taşıdığı sorunlarla (Haşhaş ve Kıbrıs) ilgili kararların alındığı kısa ancak verimli bir dönem geçirmiştir. Aslında ABD yönetimi, haşhaş ekimi yasağını kaldırılması kararı alınmadan aylar öncesinde Türk kamuoyunda büyük bir rahatsızlık olduğu ve yasağın kalkacağına dair haberler almıştır. Bu duyum şeklindeki haberlerin dışında, 7 Şubat 1974'te kurulan koalisyon hükümetinin Başbakanı Bülent Ecevit, 16 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada, hükümetinin yasağı kaldırmaya kesinlikle kararlı olduğunu dile getirmiştir (Erhan, 2018, s. 117). Tüm bu gelişmeler üzerine, ABD harekete geçerek Dışişleri Bakanı Henry Kissinger da katıldığı 12 Mart 1974 tarihli bilgilendirme toplantısında, Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını kaldıracağına dair göstergeler olduğu ve Türkiye açısından bakıldığında, bu durumun ekonomik bir meseleden çok politik bir tutum olduğuna dair değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu toplantıda, Türkiye'nin beklenen kararı sonrası alınacak olan tedbirler ambargo seçeneği de dâhil olmak üzere tartışılmıştır. Kissinger, ambargo seçeneğinin dillendirildiği bu ilk toplantıdan itibaren dışişleri bakanlığı uzmanlarından sorunun ambargosuz nasıl çözülebileceğine dair fikirler istemiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin beklenen kararı sonrasında Kongre'nin bir ambargo girişimi başlatacağından emin olan yönetim, bu konuda Kongre'yi karşısına alma taraftarı değildir (FRUS, 2009, Doc. 155, s. 2-12).

Türkiye'de ise, haşhaş yasağını kaldırmaya yönelik somut adımlar atılmaya başlanmış ve yasağı kaldırma kararı hükümet programında da yer almıştır. CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin programında haşhaş ekimine yönelik şu ifadeler yer almıştır: “...*haşhaş sorununa, bir yandan insani kaygıları tatmin edici, öte yandan haşhaş üreticilerinin mağdur durumlarına son verici çözüm yolları süratle bulunup uygulanacaktır*” (Erhan, 2018, XVI). Bu ifadelerin anlamı, Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını büyük ölçüde kaldıracağı idi. Bunun üzerine, Mart 1974'ten itibaren ABD Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Türk hükümeti ile yapılan görüşme trafiği hızlanmıştır. 18 Mart 1974 tarihli ABD dışişleri bakanlığı raporunda, sorunun Kongre üyeleri Lester Lionel Wolff ve Charles Rangel'in girişimleriyle, Başbakan Bülent Ecevit başta olmak üzere, Dışişleri Bakanı Turan Güneş ve Büyükelçi Melih Esenbel ile defalarca görüşülmüştür. Ancak Wolff ve Rangel, Türk kamuoyundaki tepkiler nedeniyle sorunun ekonomik olmaktan çok politik bir nitelik taşıdığı kanısına varmışlardır (FRUS, 2009, Vol. E-3, Doc. 156, s. 6). ABD yönetimine göre söz konusu karar, Türk iç politikası dâhilinde, Süleyman Demirel'i birkaç yıl daha başbakanlık koltuğundan uzak tutma planıydı. Türkiye'nin yasak kararını almasından sonra haşhaş piyasasında, başta temin sıkıntısı olmak üzere ekim ve üretim boşluğu oluşmuştur. Bunu bir fırsat olarak gören ABD, tıp alanında kullanılmak üzere morfin üretmek için Arizona'da 400 dönümlük bir arazide haşhaş ekimine başlama kararı almıştır (FRUS, 2009, Vol. E-3, Doc. 156, s. 2-9). Ayrıca ABD yönetimi, olası haşhaş ekimi yasağını kaldırma hamlelerine karşı yeni bir baskı politikası planlamıştır. Bu plan, söz konusu ülkelerin mevcut yasaklardan vazgeçme ihtimaline karşı bir takım ek önlemleri içermekteydi. ABD'li uzmanlara göre, söz konusu pazar oldukça dinamikti ve elbette yasaktan vazgeçebilecek olan ülkeler de, bu pazara tekrar girmek isteyeceklerdi. Bu ihtimali önlemek ve kontrolleri arttırmak için daha etkin bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda ABD ilk olarak, kendi kamuoyuna yönelik, haşhaş ekimi yapılan ülkelerde yasak uygulandığından beri uyuşturucu kullanımının azaldığına dair propagandalar yapmaya başlamıştır. ABD dışişleri bakanlığı, son iki yılda uyuşturucu kullanımının önlenmesinde hızlı bir gelişme olduğunu içeren raporlar yayımlamış, söz konusu gelişmenin nedeni olarak ise, başta Türkiye olmak üzere, Latin Amerika ülkeleri ve Meksika'da üretimin engellenmesine

yönelik yasak kararları olduğu özellikle vurgulanmıştır (FRUS, 2009, Vol. E-3, Doc. 157, s. 10).

Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını kaldıracığı yönündeki haberler, ABD basınında da genişçe yer almıştır. Gazetelerde konuyla ilgili Türkiye'ye karşı sert eleştirilerin yer aldığı çeşitli makale ve yazılar yayımlanmıştır. Belli başlı köşe yazarları, derhal tedbir alınması yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. New York Times'ın 4 Mayıs tarihli bir başyazısı, ABD ile bir NATO müttefiki olan Türkiye arasındaki bu hassas meseleyle ilgili anlaşmazlığın derhal giderilmesi çağrısında bulunmuştur. Bunların yanı sıra basında, ilginç yorum ve tavsiyeler de yer bulmuştur. Bunlardan biri, Türk hükümetinin beklenen kararı alması halinde, Türk milliyetçiliğinin ABD'nin baskılarına galip geleceği şeklindeki, diğeri ise, ABD hava kuvvetleri tarafından Türkiye'deki haşhaş tarlalarının bombalanması fikri olmuştur (Goode, 2020, s. 14; New York Post, 1974, s. 8).

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerden anlaşılacağı üzere ABD, uyguladığı baskılarla yasak kararı aldıracağı ülkelerdeki mevcut durumdan memnundur. Türkiye başta olmak üzere haşhaş ekimini yasaklattığı ülkelerin çiftçilerini yoksulluğa mahkûm ederken, ortaya çıkan üretim boşluğunu ise kendi çiftçisiyle doldurmak istemiştir. Böylece hem ekonomik olarak kendisine yeni bir alan açacak hem de az da olsa ülkesindeki uyuşturucu kullanımını kontrol altına almaya çalışacaktı. Bu yüzden, söz konusu ülkelerin yasak kararından vazgeçme ihtimali bile ABD'yi rahatsız etmeye yetmiş ve yönetim olarak bunların engellenmesi için bir takım çabalara girişilmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından "ağır baskılar" (Ecevit, 1998, s. 19) olarak nitelendirilen bu girişimler, Mart 1974'ten yani Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını kaldırma planlarının ilk duyulduğu aylardan itibaren, öncelikle Kissinger'ın dışişleri uzmanlarıyla yaptığı toplantılar daha sonra da Başkan Richard M. Nixon'ın büyükelçilik aracılığı ile Türk hükümetine gönderdiği sözlü mesajlar şeklinde olmuştur. Ancak tüm bu engelleme girişimlerine rağmen, Bülent Ecevit başbakanlığındaki Türk hükümeti, 1 Temmuz 1974 tarihinde haşhaş ekimi yasağını kaldırmıştır.

ABD, henüz alınmış olan karardan habersizken, Türk hükümetini vazgeçirmek için hala arka kapı diplomasisi (*back-channel*) yürütmeye çalışmaktaydı. 1 Temmuz 1974 tarihli bir raporda Kissinger'ın henüz Mart ayındayken dillendirilen ambargo veya Türk hükümetiyle yeni program seçenekleri yeniden gündeme gelmiştir. Başkan Nixon'a sunulmak üzere hazırlanan raporda doğrudan ambargo kararı, tavsiye edilmeyen seçenek dâhilindeydi. Söz konusu seçenekler, Ankara Büyükelçisi Macomber ile de görüşülüp tartışılmıştır. Ancak Macomber, konuyu ayrıntılı olarak görüşmek için Başbakan Ecevit'ten randevu alamamıştır (CIA, "Turkish Opium Production" 1974, s. 1). Söz konusu raporda ilgi çeken bir diğer nokta ise, kararla ilgili olarak Türk ordusunun görüşünün merak konusu olmasıdır. Benzer raporlardan anlaşılacağı üzere, söz konusu kararın ABD ile olan mevcut ilişkileri bozacağı yönünde endişe taşıyan üst rütbeli subaylar olmuş, ancak Türk hükümeti onların uyarılarını da dikkate almamıştır (CIA, "Turkey Lifts Ban On Opium Poppy Cultivation", 1974, s. 2).

ABD, söz konusu kararı Türk radyolarından öğrenmiştir (CIA, "President's Tuesday" 1974, 1). Büyükelçi Macomber, böylesine *hassas* bir konuyu, Türk kamuoyuyla aynı anda öğrendiği için oldukça rahatsız olmuştur. Macomber, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 2 Temmuz 1974 tarihli mesajında, haşhaş yasağının kaldırmasını, "*acı bir hayal kırıklığı*" olarak değerlendirmiştir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc.204, s. 670). Hatta bu acı hayal kırıklığı, diplomasi sınırlarını aşan bir hadsizliğe dönüşmüştür. Başbakan Bülent Ecevit'ten Türkiye ile ABD arasındaki güvenlik ilişkilerine zarar vereceğini düşündüğü bu kararın, yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Macomber' a göre, söz konusu karar, mevcut ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en düşük noktaya getirebilir ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımları kesilebilirdi. Ecevit ise, büyükelçiye kararı yeniden değerlendirmenin mümkün

olmadığını ve Türkiye-ABD ilişkilerinin düşündüğünden çok daha derin olduğu şeklinde karşılık vermiştir. Ancak kararın nihai olduğunun bildirilmesine rağmen, Türk Hükümeti yasadışı üretimin kontrolü için ABD ile çalışmaya hazırdır (Goode, 2020, s. 14). Washington'da ise bu konu, ikili ilişkileri de aşarak bir NATO sorunu haline getirilmeye çalışılmaktaydı. Öyle ki, Kongre üyelerinden bazıları, Kissinger'ın bu soruna ilişkin Senato Dış İlişkiler ve Askeri İşler Komitesi'yle derhal iletişime geçmesini istemişlerdir. Buna göre, haşhaş ekimi yasağının kaldırılması, yalnızca ikili ilişkiler için değil, NATO bünyesinde de yaratabileceği zararlar göz önünde bulundurulduğunda çok daha çabuk ve etkili bir eylem gerektirmekteydi. Söz konusu eylem ise, Türkiye'ye yapılan yardımları derhal kesmekti. Ancak ABD yönetimine göre mevcut şartlar altında yardımı kesmek, Türk kamuoyundaki ABD karşıtı çevreleri güçlendirebilirdi (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc.205, s. 672).

Türk Hükümeti'nin haşhaş ekimi yasağını kaldırması, ABD tarafından bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilmiştir. Ancak şu bir gerçekti ki, ABD bu kararı bekliyordu. Çünkü haşhaş ekimi yasağı, Türk ekonomisi üzerinde yadsınamayacak bir etki yaratmıştı. Türk çiftçisi ve üreticisi büyük bir zararla karşı karşıya kalmıştı. Söz konusu zararın yanı sıra, yasak kararının arkasında ABD baskıları olduğu iddiası, tüm toplumca dile getirilmekteydi. Türk kamuoyunda ABD'ye karşı bir tepki oluşmuştu. Bu yüzden söz konusu tepkinin farkında olan dönemin ABD yönetimi, kararla ilgili görüşmeleri arka kapı diplomasisiyle gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler çerçevesinde, Türk Hükümeti'ni söz konusu karardan vazgeçirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Yukarıda verilen raporlardan anlaşılacağı üzere, Türkiye'ye yönelik yeni bir baskı politikası uygulamaya çalışılmışsa da Türk kamuoyunun konuyla ilgili hassasiyeti ve hükümetin kararlılığı karşısında başarılı olunamamıştır. Ancak bu defa ABD Kongresi derhal harekete geçerek, Türkiye'ye yönelik ambargo girişimlerini başlatmıştır.

ABD Kongresinin Haşhaş Kararına Yönelik Ambargo Girişimleri ve Yönetimin Tavrı

Aslında ABD Kongresi, Şubat 1974'ten itibaren Türk Hükümeti tarafından yasağın kaldırılacağına yönelik yapılan açıklamalardan sonra harekete geçmiştir. 8 Mayıs 1974'te Kongre'nin her iki kanadında da (Temsilciler Meclisi ve Senato) Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi istenmiştir. 12 Temmuz'da ise, Hubert H. Humphrey, James L. Buckley gibi senatörlerin yoğun çabalarıyla, Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmese bile ertelenmesine ilişkin bir karar çıkartılabilmıştır (NARA, "President's Daily Briefs", July 1–15, 1974). Böylece ABD Kongresi, Türk çiftçisine ödenmesi gereken ve o güne kadar ödenmeyen 20 milyon doları da askıya almıştır. Diğer bir hamle ise, Senatörler Walter Mondale ve Lester Wolff'un girişimleriyle 16 Temmuz'da gerçekleşmiştir. 16 Temmuz'da Lester Wolf liderliğinde bir grup Kongre üyesi, Türkiye'ye yapılan tüm yardımları durdurmayı içeren yeni bir karar tasarısı sunmuştur (Erhan, 2018, s. 121,129). Bazı Kongre üyeleri, bu olayı sadece Türkiye'nin haşhaş kararı çerçevesinde değil, aynı zamanda iç politika hesaplaşması dâhilinde Türkiye-ABD ilişkileri hakkında daha detaylı bilgilere sahip olma amacıyla da değerlendirmek istemişlerdir. Buna göre, bazı Demokrat Partili temsilciler, hala Watergate skandalının etkisindedelerdi ve Kissinger başta olmak üzere mevcut yönetimi Türkiye-ABD ilişkileri üzerinden sıkıştırmaya çalışıyorlardı. Bu bağlamda bir de komite kurulmuştu. Komite toplantılarında ilginç tartışmalar yaşanmıştır. Kongre üyesi Charles Rangel, ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesisler sayesinde elde ettiği güvenlik çıkarlarının mevcut yönetim tarafından abartıldığını düşünmekteydi. Kongre üyesi Wolff'a göre ise, Türkiye'de haşhaş ekimi yasağının kalkmasıyla ABD'li gençlerin damarlarına yüz ila iki yüz ton arası eroin daha enjekte edilecekti. Wolff, abartılı ve kanıtlanamaz iddialarını şu şekilde sonlandırmıştır: "*Beyler, Türkiye'ye olan bağlılığınız mı daha önemli; yoksa seçmenlerinize olan bağlılığınız mı?*". Anlaşılacağı üzere, Wolff, dünyanın dört bir yanından ABD'ye akan uyuşturucu trafiğinin baş sorumlusu olarak ısrarla Türkiye'yi işaret etmekteydi. Aynı toplantıda, ABD'nin Hindistan'ın haşhaş üretimindeki artışı neden onayladığı sorulduğunda ise, Komite üyesi Robert Steele, Hint

bürokrasisinin İngiliz kökenli olması nedeniyle üretimini kontrol edebileceği şeklinde cevaplamıştır (Goode, 2020, s. 15). Bu tutarsız ve yanıltıcı cevaptan da anlaşılabilir ki, ABD yönetimi ve Kongre’yi bu derece rahatsız eden haşhaş ekimi yasağını kaldıran karar, ABD içinde bir takım çevrelerin çıkarlarını baltalamıştır. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, Türk hükümetinin haşhaş yasağını kaldırma kararının ambargo üzerindeki etkisini- on yıllar sonra da olsa- gayet net bir şekilde ifade ederken söz konusu çıkar ilişkisine de değinmiştir:

Pek çok kimse ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine çıktığını zanneder. Oysa bizim Kıbrıs Barış Harekâtı’mızdan yirmi gün kadar önce ABD Senatosu’ndan bu karar çıkmıştır. Ancak buna sonradan Kıbrıs bahanesi de katılmıştır bir kılıf olarak, yoksa asıl nedeni haşhaştır. Aynı dönemde ABD, Hindistan’a haşhaş üretimini arttırması için baskı yapıyordu. Bunlar ABD’de açıklanmış gerçekler. Ayrıca Laos, Kamboçya ve Vietnam’da ABD yanlısı gerillaları maddi olanağa kavuşturmak için CIA açıkça bunların haşhaş ekimini destekliyor ve teşvik ediyor ve bunların Amerikan piyasasına sürülmesine de aracı oluyordu (Milliyet, 18 Ocak 1991).

Ecevit benzer ifadeleri, gazeteci Mehmet Ali Birand ile yaptığı bir röportajda da dile getirmiştir:

Birçok kimse sanır ki 1974’te ABD Türkiye’ye Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısıyla ambargo kararı almıştır. Oysa gerçek o değil. Ben bunu yıllardır anlatamıyorum. Biz haşhaş ekim kararını Temmuz başında aldık. 1 Temmuz’da yayınlandı Resmi Gazete’de, haşhaş ekimi yasağını kaldıran bakanlar kurulu kararı. Ondan hemen birkaç gün sonra yani Kıbrıs’ta daha darbe olmadan, bizim barış harekâtımız olmadan önce ABD Senatosu’ndan Türkiye’ye ambargo uygulama kararı çıktı. Ancak aylar sonra buna Kıbrıs bahanesini de eklediler (Kasapsaraçoğlu, 2020, s. 1352).

Türk basınında da, ABD Kongresi’nin Türkiye’ye yapılan yardımları kesme girişimleri genişçe yer bulmuştur. Buna göre, söz konusu girişimler, Türkiye’de yasağın kaldırılması kararını destekleyenlerin sayısını arttırmıştı. Birçok sendika, kararı destekleyen açıklamalar yapmıştır (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1974; Milliyet, 13-14 Temmuz 1974). ABD, kararın Türk kamuoyunda yaratmış olduğu memnuniyetin farkındaydı. Başkan Nixon’a sunulan günlük bir raporda, Türk hükümetlerinin uzun zamandır bu kararı alması yönünde baskı altında olduğu ve Türk halkının söz konusu karardan memnun olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca karar sonrası Kongre’nin ambargo girişimlerinin, Türk halkınca düşmanca olarak görüleceği uyarısı da yer almıştır (CIA, “President’s Tuesday Briefing, 1974, s. 2). Söz konusu raporda, Bülent Ecevit başbakanlığındaki Türk hükümetinin, sadece ABD’yi değil, Türk ordusu içinde söz konusu kararın mevcut ilişkileri bozabileceğinden endişe eden bazı üst rütbeli askerleri de dikkate almadığı vurgulanmıştır (CIA, “Turkey Lifts Ban On Opium Poppy Cultivation”, 1 Temmuz 1974, s. 2).

Anlaşılabileceği üzere önemli sayıda Kongre üyesi, haşhaş ekimi konusundaki cesur tavrı nedeniyle Türkiye’yi cezalandırma konusunda kararlıydı. Ancak ABD yönetimine göre, bunu doğrudan haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına bağlamak, Türkiye’deki milliyetçi ve ABD karşıtı çevreleri daha da güçlendirebilirdi. Türkiye ile haşhaş sorunu devam ederken 15 Temmuz 1974’te Yunan cunta yönetiminin Kıbrıs’ta gerçekleştirdiği darbe ve sonrasında Türkiye’nin adaya yaptığı harekât Türkiye ile ABD arasında yeni bir krize kapı aralamış oldu. Mevcut durumda Yunanistan’da ABD karşıtı bir hava varken, aynı durumun Türkiye’de de olması ABD’nin en son isteyeceği şeydi. Söz konusu ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekâtına yönelik bir tepki ve cezalandırma şekli olarak gösterilmeye çalışılması, “ABD yönetiminin alınan bilinçli bir karar mıydı; yoksa özellikle Rum ve Yunan kökenli Kongre üyelerinin ve kamuoyunun tepkisini hafifletmeye yönelik bir mecburiyet miydi?” Açıkçası ABD yönetimi, ambargo talebini Kıbrıs krizi ile sunarak, bir taşla birkaç kuş vurma amacındaydı. Bu yüzden hem Türkiye’deki ABD karşıtı söylemlerin önüne geçmek hem de Yunanistan’daki mevcut ABD karşıtı havayı yatıştırmak için ambargo kararını haşhaş sorunu yerine Kıbrıs’a yönlendirme düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

1974 Kıbrıs Krizi Sonrası ABD'ye Yönelik Tepkiler ve ABD'nin Ambargonun Asıl Sebebi Olarak 1974 Kıbrıs Krizini Gösterme Çabaları

15 Temmuz 1974'te Yunan cunta yönetimi, Kıbrıs'ta bir darbe gerçekleştirdi. Söz konusu darbeyi Enosis'e yönelik bir adım olarak gören Türkiye hemen harekete geçerek adaya iki askeri harekât düzenlemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'taki ikinci harekâtından sonra, başta ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger olmak üzere bazı ABD'li yöneticiler, krize yönelik yetersiz bulunan tavırları nedeniyle hem ülkelerinin kamuoyundan hem de İngiltere ve Yunanistan'dan oldukça sert eleştiriler almışlardır. Başta İngiltere olmak üzere ABD'nin Avrupalı müttefikleri, Kıbrıs'taki olayların Türkiye'nin müdahalesi sebebiyle bir felaketle sonuçlandığını iddia etmişlerdir (O'Malley, Craig, 1999, s. 227). Elbette ki eleştiri oklarının hedefinde ilk olarak ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger vardı. ABD'nin yeni başkanı Gerald Ford ise, göreve gelir gelmez kendisini sıcak bir Kıbrıs gündeminin ortasında bulmuştur. Ford'un amacı, dış politikada yeni bir politikadan ziyade mevcudun devamlılığını korumaktı. Elbette bu devamlılık, Kissinger'ın dışişleri bakanlığı görevinde kalmasıyla mümkün olabilirdi. Nixon'dan farklı olarak Ford, Kissinger'ın diplomasi bilgisinden ve tecrübesinden etkilenmiştir. Ford, Kissinger ile olan uyumunu şöyle açıklamıştır: "*Ben onun diplomasi tecrübesine saygı duydum, o da benim iç politika tecrübeme saygı duydu. Kissinger muhteşem bir dışişleri bakanıydı*" sözleriyle tüm tepkilere rağmen, Kissinger'ın politikalarını desteklediğini açıkça ifade etmiştir (Lenczowsky, 1990, s. 141).

Atlantik'in diğer yakasında ise, Türkiye'nin ikinci harekâtından sonra mevcut memnuniyetsizlik daha da artmıştır. İngiltere Başbakanı Harold Wilson ve Dışişleri Bakanı James Callaghan, Türkiye'nin ikinci harekâtına Kissinger'ın etkisiz telefon diplomasisinin sebep olduğunu iddia ederek, ABD yönetiminin Watergate Skandalı nedeniyle Kıbrıs'ta kararlı hareket etmekte zayıf kaldığını dile getirmişlerdir (O'Malley, Craig, 1999, s. 156-158). Callaghan'a göre ABD, Türkiye'ye yapabileceği baskılarla Kıbrıs'taki krize yön verebilecek tek ülkeydi ki bu görevi 1964'te George Ball ile, 1967'de ise Cyrus Vance gibi ABD'li diplomatlarla başarıyla gerçekleştirmişti (Consdandinos, 2011, s. 39). İngilizler için Türkiye'nin harekâtı, sıradan bir olay değildi ve bir Akdeniz ve Orta Doğu krizi yaratmıştı (Dimitrakis, 2010, s. 155). Buna göre, Kissinger'ın çok övüldüğü *siyasi gerçeklik (real-politik)* ve *jeopolitik takıntısı*, Türklere ikinci harekâtın yolunu açmıştı. Bazı araştırmacılar, Ege'deki sorunu bile çözebileceğini iddia eden Kissinger'ın, bunun yerine Kıbrıs'ta kariyerinin en büyük başarısızlığı ile yüzleştiğini düşünmekteydiler. Callaghan, Kissinger'a Türklere harekâtı tam olarak nerede bitireceklerini sorduğunu ancak Kissinger'ın bunu bildiği halde kendilerine söylemediğini iddia etmiştir (Mallinson, 2010, s. 84-87). Hatta Callaghan'ın Kissinger'a "*utanç verici ve ikiyüzlü tavır*" ile suçlayan sert bir mektup yazdığı iddiaları da vardı (Nicolet, 2001, s. 97). Callaghan, tam bir eylemsizlik olarak nitelendirdiği ABD tutumunun İngiltere ve ABD arasındaki güveni tehdit eder bir hale getirdiğini bile dile getirmekten çekinmemiştir (O'Malley, Craig, 1999, s. 210) Buna karşılık Kissinger ise, Kıbrıs'a yönelik mevcut İngiliz politikasının *aptalca* olduğunu vurgulayarak, Türkiye'nin ikinci harekâtı başlatmasında İngiltere'nin bu olumsuz tavrının etkili olduğunu ifade etmiştir (Uslu, 2000, s. 297). Elbette İngilizlerin tepkisi Dışişleri Bakanı Callaghan ile sınırlı kalmamıştır. Bazı İngiliz milletvekillerine göre, Kıbrıs'ın bölünmesi Ada'daki İngiliz varlığına son vermek ve İngiltere'nin Ada'dan tamamen ayrılması durumunda Ada'nın hala emin ellerde olmasına yönelik bir ABD operasyonuydu. ABD bir anlamda, 1973 Yom Kippur Savaşı'nda (Arap-İsrail Savaşı) İngilizler tarafından yalnız bırakılmasının intikamını almaktaydı (O'Malley, Craig, 1999, s. 225).

Yunanistan'da ise, Türkiye'nin ikinci harekâtı, mevcut ABD karşıtı havayı daha da sertleştirmiştir. 1974 Kıbrıs krizi ve Yunanistan'daki cunta yönetiminin çöküşü, ABD-Yunanistan ilişkilerini yeni bir döneme taşımıştır. Yunanistan'da ABD'nin Kıbrıs'ta Türkiye

lehine bir politika izlediği görüşü hâkim olmuştur. (Ifantis, 2004, s. 112) Yunan halkı, ABD'nin kendilerine ihanet ettiğine inanmaktaydı. Birçok Yunan kökenli araştırmacıya göre, söz konusu krizin asıl sorumlusu, ABD idi. ABD, Kıbrıs'ta kriz boyunca hep kendi çıkarlarını gözeterek, diğer ülkelerin hassasiyet ve önerilerini dikkate almadan hareket etmişti. (Uslu, 2000, s. 298) Yunanistan'ın eski başbakanlarından George Papandreou'nun oğlu ve aynı zamanda bir ABD vatandaşı olan Andreas Papandreou ise, doğrudan ABD'yi suçlayarak tüm bu yaşananların Pentagon ve CIA tarafından uzun zamandır planlandığını ve ABD'nin 1967'den beri istediği Kıbrıs'ı bölme planını cunta yönetimini kullanarak gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Bu iddialar şu şekilde detaylandırılmıştır:

1974 Krizi, ABD için kamuoyunda yaygın olarak dillendirildiği gibi bir diplomatik bir başarısızlık değil, ikili Enosis'i uygulamak için uzun zamandır beklediği ve planladığı bir fırsattı. Makarios yönetimde kaldığı sürece, Ada'da ABD için hayati önem taşıyan üs ve tesislerin varlığı tehlike altındaydı. Bu yüzden ABD, Türkiye'nin Ada'da kalıcı olmasını sağlayacak olan askeri müdahalelere göz yummuştu böylece üs ve tesislerini güvence altına almıştı (O'Malley, Craig, 1999, s. 217).

Bazı araştırmacılara göre, Atina'da cunta yönetimi döneminde ABD-Yunanistan ilişkileri hiç olmadığı kadar iyiydi. Bu dönemdeki ABD'li yöneticilerin açıklamaları, Kissinger'ın Makarios hakkındaki olumsuz değerlendirmeleri ve bölgesel çatışmalara stratejik yaklaşımı, cunta tarafından Makarios'u devirme konusunda cesaret verici işaretler olarak yorumlanmıştır (Dotas, 2000, s. 76). Ancak Kıbrıs krizi ve Türkiye'nin iki harekatı sonrası durum değişmiştir. Yunanistan'da büyük kitlesel gösteriler eşliğinde ABD'nin Yunan topraklarından atılması gerektiğine dair sert açıklamalar yapılmış ve Yunanistan'ın NATO'dan çekilmesi istenmiştir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 132, s. 441). Kalabalık gösterici toplulukları sık sık bir araya gelerek, "*Katil Kissinger*", "*Üslerden Defolun*" şeklindeki sloganlarla ABD'nin Atina'daki Büyükelçiliğine doğru yürüyüşler gerçekleştirmişlerdir. Atina Büyükelçiliğine Joseph Tasca'nın yerine atanan Jack Kubisch, bu süreçte Atina'da yaşadıklarını "... *ABD hükümetinin baskıcı bir askeri rejimle bu denli yakın ilişkiler kurması sonucu ödenmesi gereken büyük bir fatura*" olarak yorumlamıştır (Consdandinos, 2011, s. 41,42). Elbette Kıbrıslı Rumlar da ABD'ye oldukça kızgınlardı. Lefkoşa sokaklarında kızgın Rumlar ve Kıbrıs'ın yeni devlet başkanı Klerides hala ABD'nin Türk harekâtını önlemek için daha fazla baskı uygulayabileceğine inandıklarını dillendirmekteydi (O'Malley, Craig, 1999, s. 221). Ancak Lefkoşa sokakları, artık ABD'liler için güvenli bir yer değildi. 19 Ağustos günü ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi Rodger P. Davies ve bir Kıbrıslı Rum büyükelçilik çalışanı EOKA militanlarının büyükelçilik binasına açtıkları ateş sonucu vurularak öldürüldüler. Bunların yanı sıra 1974 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Rum ve Yunan kökenli ABD'liler Kissinger'ın kuklasını asarak, Beyaz Saray önünde Türkiye ve Kissinger karşıtı büyük kitlesel gösteriler düzenlemişlerdir (Uslu, 2000, s. 306). Nihayet Yunanistan, Türkiye'nin ikinci harekatı sonrası 16 Ağustos 1974'te NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Kissinger söz konusu durumu, Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş ile 24 Eylül 1974'te New York'ta yaptığı bir görüşmede, "...*hem NATO'yu terk ettikleri için itibar kazanmak hem de NATO'nun korumasına sahip olmak istiyorlar*" şeklinde eleştirmiştir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 210, s. 685). Anlaşılacağı üzere, 1974 yazı, Yunanistan ve ABD ilişkileri açısından sıkıntılı bir dönem olmuştur.

ABD'nin Kıbrıs politikası, sadece İngiltere ve Yunanistan'da değil, Türkiye'de de eleştirilmiştir. ABD yönetiminden Kissinger özelinde yoğunlaşan söz konusu eleştiriler, ağırlıklı olarak ABD'nin Kıbrıs darbesindeki rolü ve Enosis beklentili politikalarına yönelik olmuştur. Basında yer alan bazı yorumlar şöyleydi:

Başkanı, Watergate batağında son günlerini yaşamakta olan ünlü telefon diplomatı Kissinger'ın ülkesi ABD, Kıbrıs olaylarına daha ilk günden karışmıştı. 15 Temmuz darbesinde, Atina'nın ve ardındaki ABD'nin parmağı olduğundan kimsenin zerre şüphesi yoktu. Enosis'i, Akdeniz'in bu en büyük ve mükemmel uçak gemisinde üslere sahip olmak için en uygun yol olarak gören Washington, Sampson'un

işbaşına gelmesiyle sonuçlanan girişimi destekledi. Desteklemekle kalmayıp CIA aracılığıyla tezgâhladı (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1974).

Ayrıca, ABD'nin Türkiye'den askeri harekât konusunda böyle kararlı bir tutum sergileyeceğini ummadığı ve bu durum karşısında tüm baskıların daha aciz görünen Yunan cunta yönetimine yöneldiğine dair tespitler yapılmıştır. Söz konusu tespitler “...İlk şaşkınlıktan sonra çürük ata oynadığını anlayan ABD tutumunu değiştirdi. ...Öte yandan Yunanistan'da iktidarı değiştiriyor, cuntayı yavaş yavaş işbaşından uzaklaştırarak sivil yönetim işbaşına getiriliyordu.” şeklinde devam etmiş ve Türk basının olaylara yönelik isabetli ve gerçekçi tavrını ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1974).

Türkiye'nin ikinci harekâtı, birincisinden farklı olarak ABD kamuoyunun da büyük ölçüde tepkisini çekmiştir. Özellikle Yunan asıllı ve Yunan lobileri tarafından desteklenen ABD'li politikacılar, mevcut yönetiminin Kıbrıs konusundaki dış politikasını büyük bir başarısızlık olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre, ortaya çıkan tablo vahimdi. Ada'nın üçte birinden fazlası Türkiye'nin kontrolü altındaydı, Yunanistan ile Türkiye savaşın eşiğindeydi ve NATO, tarihinin en ciddi iç tehdidiyle karşı karşıyaydı. Bazı politikacılar göre, Kissinger 1973'teki Şili Devlet Başkanı Salvador Allende'ye yapılan ABD destekli darbeden etkilenmiş olmalıydı ancak Marksist Allende'nin indirilmesinin aksine, Makarios'un indirilmesi, ABD'nin çıkarlarına hizmet etmeyecekti (Consdandinos, 2011, s. 43). Özellikle Demokrat Partili Kongre üyeleri, Kıbrıs'ta krizin bu kritik noktasında Türkiye'nin ikinci harekâtının neden önlenemediğini sorgulamaya başlamışlardı. Bu sorgulamalar, bir dış politika öz eleştirisini de beraberinde getirmiştir. Bunlardan en fazla dile getirileni, ABD'nin anti-demokratik rejimlere verdiği destek olmuştur. Temsilciler Meclisi'nden Benjamin Rosenthal, Washington'un darbenin sorumlusu olan Yunan cuntasına verdiği destek ve teşvik nedeniyle söz konusu krizin sorumluluğunu paylaşması gerektiğini dile getirmiştir. Rosenthal' a göre, 1967'deki Albaylar darbesi NATO'nun yirmi beş yıllık tarihinde işleyen bir demokrasinin askeri bir diktatörlüğe girdiği tek olaydı ve ABD yönetimleri bu durumu normal karşılamış ve cunta yönetimi ile ilişkilerini arttırarak devam ettirmişlerdi. Hatta Ioannides, Papadopoulos iktidarını düşürüp ardından daha baskıcı bir diktatörlük ilan ettiğinde bile ABD buna tepki göstermemişti. Yunan asıllı ABD'li Senatör Paul Sarbanes ise, Kıbrıs'la ilgili önceden yapılan uyarılara rağmen, Dışişleri Bakanlığı'nın bunları dikkate almayıp kayıtsız kaldığını vurgulayarak, her ABD vatandaşının bu başarısızlıktan endişe duyması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Sarbanes'e göre, ABD yönetiminin en büyük başarısızlığı Türk müdahalesini engellememiş olmasıydı. Ona göre, Türkiye'nin harekâtı, 1964'te Başkan Johnson'un yaptığı gibi, sert bir uyarıyla engellenebilirdi (O'Malley, Craig, 1999, s. 156,158). En sert eleştiriyi ise yine bir Yunan asıllı Kongre üyesi olan John Bredamas yapmış ve Kissinger'a şunları söylemiştir: *Bütün suçu tamamen size yükliyoruz beyefendi. Amerikan politikasının Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da başarısız olmasından dolayı Başkan Ford'u herhangi bir şekilde sorumlu tutmuyoruz. Bizce tüm suç size aittir. Makarios'a karşı darbeye ve Türklerin müdahalesine neden bir tek açıklama yapmadınız?* (Uslu, 2000, s. 307).

ABD basınında da söz konusu eleştiri yağmuru devam etmiş ve bir öz eleştiri halini almıştır. Söz konusu yorumlarda, geçmişte ABD tarafından anti-Komünist davanın bir parçası olarak görülen ve desteklenen otoriter rejimlerin çöküşüne dikkat çekilmiştir. ABD kendi çıkarları için demokrasinin yok edilmesi pahasına bu ülkelerle yakın işbirliği içindeydi ve kendi çıkarları için, savunduğu değerleri yok saymış ve cunta yönetimi döneminde Yunanistan'ı bir Altıncı Filo üssü haline getirmişti (O'Malley, Craig, 1999, s. 156). Bunlar, Avrupa'da İspanya, Portekiz, Yunanistan; Afrika'da Etiyopya ve Fas; Latin Amerika'da Paraguay, Brezilya ve Uzak Doğu'da Güney Vietnam ve Güney Kore idi. Azımsanmayacak sayıda olan bu ülkeler ABD destekli otoriter rejimler tarafından yönetilmekteydi. Detant döneminde bile Komünist dünya ile gerginliğin hafifletilmesi bile ABD ve yukarıda sözü edilen dostları arasındaki

işbirliğini bozamamıştı. (The Herald Tribune, 25 Ağustos 1974). Elbette, eleştiri oklarından ABD istihbaratı da nasibini almıştır. Kongre üyelerinden Mike Mansfield, ABD istihbaratının 1974 Kıbrıs krizinde *Türk müdahalesine yol açan başarısızlığının faturasının kesilmesi için girişimler başlatmıştır*. Mansfield, istihbarat faaliyetleri maliyetlerinin şeffaf bir şekilde yayımlanması gerektiğini savunarak, bu yönde Kongre'nin bir adım atacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda Kıbrıs krizinden iki sene sonra ABD istihbaratının faaliyetlerini değerlendiren bir rapor yayımlanmıştır. Rapor sert eleştiriler içermektedir. ABD istihbarat teşkilatlarının gizli operasyonlarının ABD halkını yanlış yönlendirdiği ve bu durumun kiliselerin, üniversitelerin ve medyanın bağımsızlığını tehdit ettiğini söyleyen rapor, söz konusu istihbarat faaliyetlerini kısıtlamak için bir kongre teşebbüsü de önermektedir (The Register Guard, 27 Nisan 1976).

Tüm bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere, Nixon döneminden Ford (Nixon dönemi Başkan Yardımcısı) yönetimine geçmeyi başaran Kissinger, Nixon'dan kalma Watergate skandalının etkisi sürerken iç ve dış politikada bir kuşatma altındaydı. Kongre üyeleri arasında, Kissinger'ın Kongre'yi devre dışı bırakarak, dış politikayı tek başına yürütmeye çalıştığı düşüncesi hâkimdi. Onlara göre Kissinger, Washington'da dış politikada karar alma mekanizmasının en ön safına geçerek, ABD'nin Kıbrıs diplomasisini neredeyse tek kişilik bir gösteri haline getirmişti. (Consdandinos, 2011, s. 32) Kongre üyeleri, olayları sadece politik değil hukuki yönden de değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda oluşturulan Dışişleri Komitesi'nde ABD'nin Kıbrıs krizindeki rolüne ilişkin bir soruşturma başlatmışlardı. Böylece Eylül 1974'te, Kıbrıs Krizi çerçevesinde Türkiye'ye yönelik silah ambargosu kampanyası, bu komiteyle daha fazla ön plana çıkmaktaydı (O'Malley, Craig, 1999, s. 225). Watergate Skandalı'nın etkisiyle hala iç politika hesabı yapan bazı Kongre üyeleri ve ABD'de yaşayan Rum ve Yunan asıllılar, Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması yönündeki karar için daha kararlı bir mücadele başlatmışlardır. Türkiye daha ikinci harekâtındaki ilerlemeyi gerçekleştirmeden önce John Bredamas'ın öncülüğünde bir grup Yunan asıllı Kongre üyesi, halihazırda haşhaş sorunuyla birlikte ABD yönetiminden Türkiye'ye karşı yaptırım uygulanmasını istemişlerdi (Uslu, 2000, s. 307).

Türkiye'nin ikinci harekâtı sonrası, Washington'a yönelik tepkilerle birlikte, Atina'da ABD karşıtı gösteri ve eylemler artarak devam etmiştir. İşte böyle bir ortamda ABD'nin amacı, Kıbrıs'ta bir an evvel toplumlararası görüşmeleri başlatabilmektir. Kissinger, kendisine yönelen eleştirilerin de etkisiyle iki NATO müttefiki arasında bir denge politikası yürütmeye çalışmaktaydı. Ancak Yunan kamuoyu ABD'ye hala çok kızgındı. Kissinger'a göre, bu şartlar altında, tarafların bir araya gelebilmesi için Yunanistan'a *bir şeyler vermek* gerekmektedir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 137, s. 441-453). Bu bağlamda Yunanistan'ı ve Kıbrıslı Rumları masaya oturtmak ve bu yönde şartların oluşması için çeşitli çabalara girişilmiştir. Kissinger, 19 Ağustos 1974'te ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi Roger Davies'in öldürülmesi üzerine taziye için arayan Türk ve Rum taraflarıyla görüşme imkânı bularak, ikili müzakerelerin bir an evvel başlaması gerektiğini ifade etmiştir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 140, s. 459). Kissinger'a göre Yunan hükümetini müzakere masasına oturtmak, Türk hükümetinin cömert bir jesti olmadan gerçekleşemezdi. Buna göre, Türkiye Ada'nın yüzde otuz beşine tekabül eden toprakları elinde tutmaktaydı. Bu yüzden Türkiye, müzakereler başladıktan sonra daha fazla esneklik sağlayabilecek bir konumdaydı. Kissinger, Kıbrıs anlaşmazlığı çözülmedikçe ve görünürde çözüme yönelik belirgin bir ilerleme sağlanmadığı sürece, SSCB'nin sorunun çözümü adına daha büyük hamleler yapma olasılığına dikkat çekmiştir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 138, s. 454,455). Ancak haşhaş sorunu ve ambargo girişimleri, Kıbrıs'ta müzakere masasını dağıtabilirdi.

Kıbrıs krizi yaşandıktan sonra bile, Türkiye'nin haşhaş kararına yönelik Kongre'nin girişimlerinin bir sonucu olarak, 6 Ağustos 1974'te ABD'li yetkililerin haşhaş ile ilgili görüşmelerinin sonuç vermemesi halinde Türkiye'ye yapılan yardımların kesilme kararı

alınmıştır. Ancak Başkan Gerald Ford, haşhaş görüşmelerinin devam ettiği gerekçesiyle bu kararı uygulamadı (Erhan, 2018, s. 131). Elbette sadece Ecevit'in açıklamaları değil, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki yazışma ve raporlarda da, söz konusu ambargo talebinin haşhaş ekimiyle ilgili olduğu gayet açıktır. Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra Başkan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanlığı da yapan Kissinger, hazırlamış olduğu 21 Ağustos 1974 tarihli bir raporda, Türk Hükümeti'nin 1 Temmuz'da haşhaş ekimi üzerindeki üç yıllık yasağını kaldırdığına dair açıklaması sonrası, ABD yönetiminin ne tepki vermesi gerektiğine dair tavsiyeler sunmuştur (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 208, s. 679-682). Kissinger, Türk Hükümeti'nin aldığı kararın artık geri dönülmez bir noktada olduğunu vurguladıktan sonra, söz konusu ABD tepkisinin Türkiye ile mevcut güvenlik ilişkilerine mümkün olan en az zararla verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kissinger, söz konusu raporda Başkan Ford'a üç seçenek sunmuştur. İlk ikisi, sorunun diyalogla yumuşak bir şekilde çözülmesi yönündeyken, üçüncü seçenek ise Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesidir. Kissinger, bunların içinden sadece üçüncü seçeneğin işe yaracağını ve bunun da ABD çıkarları açısından bazı maliyetleri olabileceğine dikkat çekmektedir. Kısaca Kissinger, uyuşturucu trafiğini kontrol etme pahasına Türkiye'deki üs ve tesisleri kaybetme riskinin olduğunu belirtmiştir. Kissinger şöyle devam etmiştir:

Türkiye Kıbrıs müzakerelerinde kararlı tavrını sürdürürse, nihayetinde sert yaklaşımda öngörülen yaptırımların tamamını veya bir kısmını uygulamaya koyabiliriz. Ancak bu yaptırımları hemen uygulamaya koymak, müzakereleri engelleyebilecek bir Türk tepkisine neden olabilir. Eğer soruna daha yumuşak bir tavırla yaklaşırsak, hem yaptırım seçeneğini elde tutarız, hem de Türk tepkisinin önüne geçerek çıkarlarımızı korumaya devam ederiz (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 208, s. 681).

Burada dikkat çeken bir nokta şudur ki, Kissinger, yardımları kesme seçeneğinin ABD çıkarları açısından olumsuz sonuçlanabileceğine değinmişse de, bu seçeneğin ortadan kaldırılması veya rafa kaldırılması gerektiğini düşünmemektedir. Ona göre, ambargo seçeneği elde tutulmalı ve ancak hemen değil zamanı geldiğinde kullanılmalıdır. Bu konuda atılmış diğer bir somut adım ise, Kissinger'ın 23 Ağustos 1974 tarihli bir toplantı tutanağındaki talimatlarıdır. Raporda yer alan "*Türk Hükümeti'nin, haşhaşın yasa dışı yollarla taşınması ve işlenmesini engellemek adına yeterli adımları atmadığı tespit edilirse, Türkiye'ye yönelik tüm ABD ekonomik ve askeri yardımlarının askıya alınması gerektiğini açıklayın.*" şeklindeki talimat, gayet açık ve nettir (FRUS, 2009, Vol. E-3, Doc. 164, s. 2). Kissinger'ın Başbakan Bülent Ecevit'e gönderdiği 31 Ağustos 1974 tarihli mektubunda ise, bu defa yazılı olarak söz konusu karardan vazgeçilmesi talebi tekrarlanmıştır. Kissinger'ın "*...Büyükelçi Macomber'dan benim ve Amerika Birleşik Devletleri halkının hükümetinizin almış olduğu haşhaş yasağını iptal etme kararıyla ilgili derin endişelerimi bilmeniz için bu mektubu size ulaştırmasını rica ettim*" satırlarıyla başlayan mektubu, ABD Kongresi'nin başlattığı ambargo girişiminin daha da genişleyerek kabul edileceği yönünde uyarısıyla devam etmiştir. Kissinger, Türk hükümetinin söz konusu kararının, "*...her şeyden önce, dostluk ruhu içinde daha büyük ortak çıkarlarımızın ve hedeflerimizin geleceği...*" açısından yeniden gözden geçirilmesini isteyerek, bir anlamda aba altından sopa göstermiştir (FRUS, 2009, Vol. E-3, Doc. 165, s. 3,4). Görüldüğü üzere hem 21 Ağustos ve 23 Ağustos 1974 tarihli iki raporda hem de 31 Ağustos tarihli Kissinger mektubunda ambargonun gerekçesi olarak Kıbrıs krizinden tek satır bile bahsedilmemiştir. Ambargo talebiyle ilgili olarak, Kongre üyelerinin sürekli dile getirdiği nokta, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik harekâtında ABD silahlarını kullanmış olmasıydı. Ancak bir husus vardı ki sık sık gözardı edilmekteydi. Yunanistan, 15 Temmuz Kıbrıs darbesini ABD silahlarıyla yapmıştı ve bununla ilgili olarak bu ülkeye herhangi bir yaptırım girişimi söz konusu değildi. Bu durum, Kongre'nin tarafsız bir tutum içinde olduğunu göstermekle birlikte ambargo talebinin asıl sebebinin haşhaş sorunu olduğunu destekler niteliktedir.

Başkan Ford da, Türkiye'ye yönelik ambargo konusunda Kissinger ile hemfikirdi. Buna göre, söz konusu ambargo kararının Kıbrıs'ta müzakereleri engelleyeceğini, bölgedeki tüm

ülkelerin güvenliği ve dolayısıyla siyasi istikrarı üzerinde geniş kapsamlı ve zararlı etkileri olabileceğini ve bunun bir sonucu olarak ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik durumunu da olumsuz etkileyeceğini dile getirmiştir. Dahası Doğu Akdeniz'deki ilişkilerinin yirmi sekiz yıldır dayandığı sistemi tehlikeye atacak hamleler yapmak, ABD'nin çıkarına uyamazdı (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 173, s. 592). Ancak bazı araştırmacılara göre, tüm bu sözlere rağmen Ford ve Kissinger'ın Kongre'nin Türkiye'ye uygulanması istenen ambargo kararına karşı oluşları aslında bir danışıklı dövüştü. Böylece ABD yönetimi, Kongre'ye karşı Türkiye'yi savunur gibi görünüp Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye' de de ABD karşıtı havanın güçlenmesinin önüne geçmeye çalışmaktaydı. Dışişleri Bakanı Kissinger ve Başkan Ford, güvenlik gerekçesiyle ambargoya karşı çıkar gibi görünürlerken, Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball ve Cyrus Vance ise, Kongre'de Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi için kulis yapmaktalardı (Özata, 2017, s. 246). Her ikisi de Türkiye'ye ambargo uygulanmaması halinde, ABD'den silah yardımı alan diğer ülkelerin de benzer davranışa sürüklenebileceklerini savunmuşlardır. Ancak bu konuda Ball ve Vance'ın ambargo gerekçesi doğrudan doğruya Kıbrıs krizidir (Goode, 2020, s. 66). Nitekim ABD yönetiminin, Ball ve Vance aracılığıyla ambargo talebini doğrudan Kıbrıs kriziyle ilişkilendirme çabasında olduğu açıktır.

Kissinger, Türkiye'ye yönelik ambargo seçeneğinin, Kıbrıs'ta Türk Hükümeti'nden taviz koparmak için kullanılması gerektiğini düşünmekteydi (NARA, Memorandum of Conversation, August 24, 1974, Box 5, s. 1). Eğer, ambargo hemen uygulanırsa Kıbrıs'taki müzakereler kısıtlanacaktı. (NARA, Continuing Resolution Signing Statement, October 17, 1974, Box 9, s. 2) Kissinger'ın ambargolar hakkındaki genel görüşü netti. Ona göre, "...yardımın kesilmesi değil, yardımı kesme tehdidi bir silahtı." (Özata, 2017, s. 240). Üstelik Kissinger, Türk muhataplarıyla yaptığı görüşmelerde söz konusu yardımların ABD'nin çıkarları için verildiğini de açıkça dile getirmekten çekinmemiştir (FRUS, 2009, Vol.XXX, Doc.210, s. 689). Kıbrıs krizinin diğer tarafı Yunanistan ise, ambargo tartışmalarından memnundu. ABD, Türkiye'ye karşı ambargo sopasıyla Atina'daki ABD karşıtı havayı yumuşatma amacındaydı. ABD yönetimi şundan emindi ki, Kıbrıs konusunda ambargo da dâhil olmak üzere Türkiye'ye bir baskı uygulanmadan, Atina'daki ABD karşıtı hava yumuşamayacaktı (NARA, Memorandum of Conversation, August 24, 1974, Box 5, s. 1). ABD'ye göre, Türkiye'nin bölgedeki askeri konumu, temel güvenlik gereksinimlerinden veya Kıbrıslı Türklerin çıkarlarından ödün vermeden taviz verebilecek kadar güçlüydü ve müzakerelerde daha fazla esneklik sağlayabilecek bir konumdaydı (FRUS, 2009, Vol.XXX, Doc. 214, s. 699). Kissinger'ın 24 Eylül 1974'te New York'ta Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş ile gerçekleştirdiği görüşmede, Türkiye'nin verebileceği tavizlerle Kongre'nin ambargo girişiminin önlenebileceği mesajı daha açık ifadelerle verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin Yunanistan'daki ABD karşıtı havayı yumuşatma yönünde vereceği tavizler, Kongre'ye ve ambargonun engellenmesine yönelik olumlu bir adım olarak değerlendirilebilirdi. Kissinger, bu sözleriyle Türk Hükümeti'ne ambargoyu engellemeye çalıştığı mesajını vermekteydi. Bu görüşmede dikkat çeken bir diğer husus ise, Kissinger'ın Türkiye'nin haşhaş veya Kıbrıs kriziyle ilgili verebileceği tavizlerle ambargonun kendi kontrollerinde olduğu şeklinde sözleridir. Kissinger, sözlerine şu şekilde devam etmiştir: "*Siz bir avukatsınız ve durumu analiz ederseniz...Bunu eski öğrencime (Ecevit) karşı kişisel sempati için yapmıyoruz. Bunu, Türkiye'nin savunmasının kendi çıkarımıza olduğunu düşündüğümüz için yapıyoruz...Gerçeklerle yüzleşmeliyiz*" (FRUS, 2009, Vol.XXX, Doc. 210, s. 685-689; FRUS, 2009, Vol.XXX, Doc. 211, s. 691).

1974 Eylül'ü, Türk iç politikası adına hareketli geçmiştir. 18 Eylül 1974'te Başbakan Bülent Ecevit'in Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e istifasını sunması üzerine koalisyon hükümeti kısa bir süre sonra dağılmıştır. Ancak herhangi bir seçim kararı alınmamıştı. Sona eren koalisyon hükümetinin yerine 17 Kasım 1974'te Sadi Irmak başbakanlığında geçici bir

hükümet kurulmuştur. Geçici hükümetin getirdiği belirsizlik ortamı, ABD yönetimine ambargo konusunda bir bahane daha vermiştir. Buna göre, Türkiye'deki söz konusu gelişmeler, ABD açısından politik bir açmaz oluşturmuştur (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 213, s. 687). ABD raporlarında “bekçi hükümet” olarak nitelendirilen Türkiye'deki geçici hükümetin kritik konularda (Haşhaş ve Kıbrıs) öne çıkma isteksizliği, ambargo yolunda olumlu bir ilerlemeyi durdurmuştur (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 214, s. 699). Kısaca Türkiye'deki geçici hükümet, ABD ile müzakerelerde ne haşhaş ne de Kıbrıs konusunda bir taviz verebilmişti. Bu yüzden ABD yönetiminin ambargoyu engelleyecek bir sebebi de yoktu. Tüm bu gelişmelere rağmen, ABD yönetimine göre, Türkiye'ye yönelik ambargo kararı alma adına yanlış bir zamandı. Ancak Kongre'nin baskısı, Yunanistan'daki ABD karşıtı ortam ve Türk Hükümeti'nin taviz vermeyen tavrı başka seçenek bırakmamıştır. Nihayet 18 Ekim 1974'te Türkiye'ye karşı ambargo kararı için Kongre'de çoğunluk sağlanmıştır. Başkan Ford mevcut durumu şu şekilde özetlemiştir: *Bu tasarının benzerlerinin iki defa veto edilmesine ve Türkiye'ye askeri yardıma getirilen kısıtlamalardan dolayı diplomamızın zarar görebileceğine ilişkin kamuoyuna yaptığım açıklamalara rağmen, Kongre, yine de, kötü niyetle olduğunu düşündüğüm açık ara bir çoğunlukla ısrar etti* (NARA, Statement By The President, October 18, 1974, Box 9, s. 1). Ancak Başkan'ın da ifade etmeye çalıştığı gibi ambargo yüzünden Türkiye-ABD ilişkilerinde sert bir dönüşüm ihtimali göz ardı edilemezdi. Bu bağlamda ABD yönetimi, ilişkilerin zarar görmemesi gerektiğine yönelik mesajları, arka kapı diplomasisi aracılığıyla Türk ordusuna da iletmiştir. ABD Başkanı Ford'un askeri danışmanı General Brent Scowcroft, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı General Alexander Jr. Haig aracılığıyla Türk ordusunun üst düzey komuta kademesine, ABD yönetiminin söz konusu ambargoyu engellemek için çok çabaladığını ancak Türkiye'deki geçici hükümetin müzakere konusunda zayıf kalması sebebiyle başarılı olmadıklarını belirten bir mesaj göndermiştir. Mesajda dikkat çeken nokta, ABD yönetiminin, ambargo sebebiyle Türkiye ile olan güvenlik ilişkilerinin bozulabileceği endişesini taşımasıdır. Mesajın sonunda yer alan, *“ABD ile Türkiye arasındaki temel güvenlik ilişkisine zarar gelmesini önlemek ve mevcut ortak menfaatimiz için, Türk askeri liderlerinin durumun ciddiyetinin farkında olmalarının önemli olduğuna inanıyoruz”* ifadeleri söz konusu endişeye yöneliktir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 214, s. 699). ABD'nin bu süreçte Türk ordusuna yönelik bu mesajı, mevcut geçici hükümeti Kıbrıs konusunda taviz vermeye zorlamaktı. ABD'nin Ankara Büyükelçiliği, ordunun Türk Hükümeti'ni Kıbrıs konusunda bir anlaşma yapmaya zorlayabileceği beklentisi içindeydi. Ancak, ordunun henüz bu şekilde harekete geçmeye hazır olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktu (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 215, s. 700, 701).

Anlaşılabacağı üzere, ABD yönetimi, Türkiye ile mevcut ilişkileri korumak için, “Bakın yönetimim iki defa veto etti ancak Kongre ısrar ediyor” düşüncesiyle ambargo konusunda tüm sorumluluğu Kongre'nin ve taviz vermeyen tavrı nedeniyle geçici Türk Hükümeti'nin üzerine yıkmıştır. Ambargodan sonraki dönemde hazırlanan ABD dışişleri bakanlığı raporlarına bakıldığında söz konusu danışıklı dövüş politikasının işe yaradığı, ABD yönetiminin ambargoya karşı duruyormuş gibi tavrının, Türkiye'nin ambargoya yönelik tepkisini az da olsa sınırladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 21 Şubat 1975 tarihli rapor, ambargoyla birlikte Türkiye'nin dış politika ekseninde herhangi bir kayma ya da devrim niteliğinde bir değişiklik olmadığına dair tespitler de içermektedir (FRUS, 2009, Vol. XXX, Doc. 217, s. 704-712). ABD politika yapımcılarının karar alma mekanizmalarındaki stratejik kararların, ABD yönetimleri tarafından alındığı ve Kongre'nin bu konulardaki ağırlığının fazla belirleyici olmadığı bilinmektedir. (Huntington, 2019, s. 123) Anlaşılabacağı üzere, ABD'de dış politika ile ilgili hassas konular, Kongre tarafından değil ABD yönetimi tarafından belirlenmektedir. Nitekim haşhaş yasağının kaldırılması kararına yönelik ambargo kararı da bu çerçevede belirlenmiştir.

Sonuç

1 Temmuz 1974 tarihi itibarıyla Türkiye’de haşhaş ekimi yasağının kaldırılması ABD açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak bu karar, ABD için sürpriz olmamıştır. Türk kamuoyunda uzun zamandan beri yasak kararına yönelik tepkiler artmışken, CHP-MSP Koalisyon hükümeti yasağı kaldırarak, Türk kamuoyunun bu yöndeki beklentilerini karşılamıştır. Türk kamuoyunda memnuniyetle karşılanan bu karar, ABD’yi oldukça öfkelenmiştir. Ancak bu öfke ve Türk hükümetini kararından vazgeçirme çabaları, Türk kamuoyuna yansıtılmadan büyükelçiler aracılığıyla sözlü mesajlarla yürütülmeye çalışılmaktaydı. Türk hükümetince haşhaş ekimi yasağının kaldırılması kararı, ABD için hassas bir konuydu. Başta dönemin başbakanı Bülent Ecevit olmak üzere birçok araştırmacıya göre, Türkiye’nin haşhaş ekimi yasağını kaldırması, ABD’li politikacıların ve istihbaratının da dâhil olduğu bir çıkar düzenini baltalamıştı. Dönemin ABD dışişleri bakanlığı yazışmaları, raporları ve gazetelerde yer alan yorumlarda Türkiye’nin bu kararından dolayı mutlaka bir ambargo ile cezalandırılması gerektiği yönünde baskı ve istekler yer almıştır. Ancak ABD yönetimine göre, Türkiye’yi haşhaş ekimi yasağını kaldırdı diye cezalandırmak, Türkiye’deki ABD karşıtı ve milliyetçi çevreleri güçlendirebilirdi.

Haşhaş krizi ve ambargo girişimleri tüm hızıyla devam ederken, 15 Temmuz 1974’te Kıbrıs’ta gerçekleşen darbe ve sonrasında Türkiye’nin adaya yönelik iki askeri harekâtı, tüm gözlerin NATO’nun güneydoğu kanadına çevrilmesine neden oldu. Özellikle Yunan ve Rum asıllı Kongre üyeleri başta olmak üzere ABD politika çevresi ambargoya gerekçe olarak Kıbrıs krizinin de dâhil edilmesini istediler. Ancak ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger başta olmak üzere ABD yönetimi, bir taşla birkaç kuş vurma amacındalardı. Kongre’nin ısrarla istediği ambargo kararını, Türkiye’nin Kıbrıs’taki harekâtıyla ilişkilendirmek, ABD çıkarları açısından daha uygundu. Böylece, hem Yunan kamuoyundaki ABD karşıtlığı yumuşayacak hem Kıbrıs ile ilgili müzakerelerde Türkiye’den taviz koparılacak hem de Kongre’nin istediği şekilde haşhaş kararı cezalandırılabilirdi. Türkiye’nin olası tepkileri karşısında ise, tüm sorumluluğu Kongre’nin üzerine atabileceklerdi. Daha sonra yayınlanmış olan ABD dışişleri bakanlığı raporlarından anlaşılacağı üzere, söz konusu politika, Türkiye’nin ambargoya yönelik tepkilerinin azaltılması noktasında amacına ulaşmıştır.

Kaynakça

ABD Ulusal Arşiv Belgeleri

National Archives, NSC Files, Box 61, Nixon Presidential Materials.

National Archives, Memorandum of Conversation, Box 5, Memoranda of Conversation Collection at the Gerald R. Ford Presidential Library.

National Archives, Statement, Box 9, Gerald R. Ford Presidential Library.

National Archives, Box 9, White House Records Office: Gerald R. Ford Presidential Library.

Gizliliği Kaldırılmış CIA Belgeleri

“Turkey and the Poppy Problem”, (1974), 3,

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00353R000100030004-9.pdf> (E.T: 20 Eylül 2020).

“Turkish Opium Production”, 1 Temmuz 1974, 1

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/LOC-HAK-258-3-5-7.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020).

“Turkey Lifts Ban On Opium Poppy Cultivation”, 1 Temmuz 1974, 2

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78S01932A000100070003-8.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020).

“President’s Tuesday” Brifing, 1 Temmuz 1974, 1.

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/LOC-HAK-258-3-5-7.pdf> (E.T: 8 Ağustos 2020).

Resmi Yayınlar

FRUS (Foreign Relations of United States)

FRUS (2007). Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972, Washington, United States Government Printing Office.

FRUS (2009). Volume E-3, Documents on Global Issues, 1973-1976, Washington, United States Government Printing Office.

FRUS (2009). Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Washington, United States Government Printing Office.

FRUS (2009). Volume E-15, Part 2, Western Europe, 1973-1976, Washington, United States Government Printing Office.

Kitap, Makale, Tez ve Bildiri

Akyasan, E., (2010). *Türk basınına göre Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri (1970-1980)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Altan, S., (2019). “Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye’nin tutumu”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Bahar, (26), ss. 45-70.

Atmaca, A., (2011). “Yeni dünyada eski oyun: Eleştirel perspektiften Türk-Amerikan ilişkileri”, *Ortadoğu Etütleri*, Temmuz, 3, (1), ss. 158-191.

Başlamışlı, M. (2018). “Amerikan belgelerine göre 12 Mart Muhtırasına giden yolda haşhaş sorunu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, İlkbahar, 5(14), ss. 351-376.

Bozkurt, Ö., (2018). “Anılarda 12 Mart Muhtırası: ‘Bizden başka herkesin iktidarda olduğu o dönem’”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 20 (1), ss. 209-243.

Consdandinos, A., (2011). “US-British policy on Cyprus 1964-1974” *The Cyprus Review*, Spring 23 (1), ss. 17-48.

Dimitrakis, P., (2010). *Military intelligence in Cyprus*, New-York, I.B. Tauris Publishers.

Dotas, D., (2000). *The Aegean dispute and its implications for the US policy*, Thesis (M.A. in National Security Affairs) Naval Postgraduate School, California.

Ecevit, B., (1998). “Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve Kıbrıs”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeki 28 Nisan 1998 Tarihli Konuşması dtcfdergisi.ankara.edu.tr, (Erişim Tarihi: 8 Aralık 2020).

Erhan, Ç., (2018). *Beyaz savaş- Türk-Amerikan ilişkilerinde afyon sorunu*, İstanbul: Altınbaş Üniversitesi Yay.

Erhan, Ç., Embel, E. (2015). “Türk dış politikasında karar vericileri yönlendiren yapısal faktörler”, *Bilig*, (72), ss. 145-168.

Goode, F. J., (2020). *The Turkish arms embargo: drugs, ethnic lobbies, and US domestic politics*, University Press of Kentucky.

Gülen, A., (2019). “Nihat Erim Hükümetleri’nin haşhaş politikası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 15, (30), ss. 363-389.

Hungtington, S. (2019). *The common defense*, New York, Columbia University Press.

Ifantis, K., (2004). “Turkey, the US and Greece: Systemic uncertainties and regional prospects”, (Ed. AYDIN, Mustafa; ERHAN, Çağrı). *Turkish-American relations past, present and future*, New York, Routledge Public, 2004.

Kahraman, M., (2011). “Türkiye’de haşhaşa uygulanan politikalar ve haşhaşın Türkiye için önemi”, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Namık Kemal Üniv., Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

- Kasapsaraçoğlu, M., (2020). “Soğuk Savaş döneminde Türkiye’de yapılan askeri darbeler ve ABD”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (3), 1342-1356
- Lenczowsky, G., (1990). *American presidents and the middle east*, Durham and London: Duke University Press.
- Mallinson, W., (2010). *Kissinger and invasion of Cyprus: diplomacy in the Eastern Mediterranean*, London: Cambridge Scholar Publishing.
- Nicolet, C. (2001). “British policy towards Cyprus, 1960 - 1974: A tale of failure or impotence?”, *The Cyprus Review*, 13, (1), (2001): ss. 89-101.
- O’Malley, B.; Craig, I., (1999). *The Cyprus conspiracy*, London: Tauris Publishers.
- Özata, M., (2017). *Türk-Amerikan ilişkileri (1971-1984)*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Taşlıgil, N.; Şahin, G., (2018). “Tarihsel süreçte haşhaş ve afyon”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (XXXIV), ss. 163-196.
- Uslu, N., (2000). *Türk-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs*, Ankara: 21. Yüzyıl Yay.

Gazeteler

- Cumhuriyet, 30 Haziran 1971.
- Cumhuriyet, 14 Temmuz 1974
- Cumhuriyet, 19 Ağustos 1974.
- Milliyet, 13,14 Temmuz 1974
- Milliyet, 18.01. 1991.
- New York Post, 8 Temmuz 1974.
- The Herald Tribune, 25 Ağustos 1974.
- The Register Guard, 27 Nisan 1976.